

KRÓNKA

A HALLGATÁS TORNYÁNAK LAKÓJA

Abban az írói arcképsorozatban, melyet az *Élet és Irodalom* közöl, nemrég Weöres Sándort mutatta be egy interjúval Réz Pál. Mivel folyóiratunk részletesen foglalkozik a költő legújabb kötetével, érdekesnek ígérkezik ismertetni Weöres nyilatkozatát.

— ...Ami az emberiség jövőjét illeti, nem tudom, milyen lesz a huszonegyedik század vagy a későbbi jövő, de a magam módján én is azt szolgálom: minél többretű mondanivalót, stílust nyújtanék át a kortársaknak és az utókornak. Tételes elgondolásom nincs. Céлом az, hogy mint egy boksztréner, püföljem a versenyre készülő ökölvívót, vagyis a lélek aspektusait öklözzem, hogy izmosodjanak, erősödjenek. Épp ezért nem meggyőzés a célom, hanem az, hogy akár ellentmondást váltsak ki, de mindenképpen gondolati, érzelmi gyűrűzést.

— Azon igyekszem, hogy költészetem ne csak fordulat legyen, hanem állandó forgás is, mindig új és más. Ez persze nem mindig sikerül. Állandó iránya ennek a forgásnak, azt hiszem, nincs — azon iparkodom, hogy költészetem, akárcsak az ember, mint egy élőfa növekedjék, gyökereivel a földnek, csúcsaival az égnek, ágaival a négy égtájnak... Annyi bizonyos, hogy a különféle jellegek aránya koronként változik, de modern verseim mellett mindig ott vannak a romantikusok, a primitívhez közeledők, a barokkosok, csak egyszer az egyikből, máskor a másikból több... Furcsa módon mindig az foglalkoztat, amihez már van distanciám. Tizenöt-húszéves koromban többet írtam az öregségről, mint a fiatalságról, most pedig fordítva.

Közelebbről érint bennünket, amit műfordítói munkásságáról mondott a költő:

— ...Most a spanyol barokk költő, Gongora második Soledadját fordítom. Foglalkoztat a szerb Momčilo Nastasijević, akitől már vagy tíz verset fordítottam. Dol-

gozni fogok egy orosz antológián is, mely többek közt Puskin idősebb kortársait mutatja be...

Érdeklődési köréről és kortársairól így nyilatkozik:

— Ami az élöket illeti, nagy szeretettel olvasom Füst Milán verseit; olyan elsodró erő árad belőlük, amelyet a világirodalomban is keveset találok. Sokat olvasom és nagyon szeretem Pilinszky János verseit, ezeket a fekete-fehér metszeteket, tragikumukban és maradéktalan átéltségükben becsülöm őket. Bámulom Illyés teljes összeforrottságát korával, népével...

A KÜLDÖTTEK NAPLÓJA

Edvard Kocbek a mai szlovén irodalom legkiemelkedőbb alakjai közé tartozik, noha évekig hallgatott. Több mint tíz évig egyetlen könyve sem jelent meg. Néhány hónappal ezelőtt aztán verskötetettel lépett ismét a nyilvánosság elé, most pedig *Slovensko poslanstvo* (Szlovén küldöttség) címmel új könyve került az olvasók kezébe.

A *Slovensko poslanstvo* Kocbek háborús naplójának második kötete; az első, *Tovarišija* címmel, 1949-ben jelent meg. Az új kötet az 1943. október 21. és 1943. december 2. közötti időszakot öleli fel. A könyv érdekessége, hogy Kocbek leírja benne az AVNOJ szlovén küldöttségének útját Jajcéig, ahol az ülésezést tartották.

A küldöttség tagjai között volt Boris Kidrič, Marijan Brecelj, Josip Vidmar, Kocbek és mások. Kočevski Rogról indultak, gyalog, szekéren, csónakon, majd Kordunon és Likán át tehergépkocsin utaztak. Otočacban találkoztak Ivan Ribarral, Vladimir Nazorral, Vladimir Bakarić-tal, Pavle Gregorić-tal és másokkal. Különösen érdekesek azok az adatok, melyek a forradalom vezetőiről és az írókról vallanak.

A *Književne novine*-ben Tone Potokar ismerteti a könyvet, s kiemeli Kocbek művének közvetlenségét, a jövőbe vetett határtalan hitét.

Van a könyvnek társszerzője is — ha ugyan annak lehet nevezni. Tudniillik Božidar Jakac, az ismert szlovén művész, aki ugyancsak tagja volt a jajcei küldöttségnek, a Jajce felé vezető úton elkészítette társainak arcképét, lerajzolta a tájat, amerre jártak. A rajzokat most Kocbek könyvének mellékleteiként közli. Így az írott szóhoz Jakac művészi alkotásai csatlakoztak, hogy fokozzák a hatást. Több mint száz rajz van a könyvben, s ezek dátum-szerűen megfelelnek Kocbek naplójegyzeteinek. A *Književne novine* kritikusá szerinte ez a mű a népfelzabardító háborúról szóló visszaemlékezések legjobbjai közé tartozik.

A HIT ÉS A FÖLDI DOLGOK

Rolf Hochhut *Helytartója*, melyről múlt számunknak ebben a rovatában már megemlékeztünk, megérkezett Amerikába. Akárcsak Európában, a színdarab az újvilág-

ban is nagy érdeklődést keltett, és ellentétes véleményeket idézett elő. Hochhut nyilatkozott az egyik amerikai rádióállomásnak, s a hit és a megváltás elsődlegességének jezsuita tételével vitázva, néhány alapvető dolgot mondott korunk gondolkodó emberének és írójának feladatairól.

A hit jó dolog — mondotta Hochhut —, s én irigylek mindenkit, aki biztos lábakon áll a hit talaján. De a hitnek nem kellene, nem szabadna közömbössé tennie az embert a földi dolgok iránt. Vitathatatlan, hogy mindannyiunkra sor kerül egy nap; és valószínű, hogy naponta mindenkinek van egy pillanata, amikor a földi dolgok elcsüggesztik. Ez az a pillanat, amikor felismeri, hogy mindannyian oda le jutunk egy nap, végérvényesen és véglegesen, tekintet nélkül arra, mekkora nehézségeink vannak ezen a földön, tekintet nélkül arra, milyenek az ambícióink. Akkor nagyon jó hinni. Akkor valószínűleg az egyetlen segítség a hit. De addig, amíg bátrak vagyunk — vagy kegyetlenek —, hogy gyermekeket hozzunk a világra, arra a világra, ahol például atombomba van, addig nem szabad az örökkévalóság mértékével mérni, elhanyagolva földi nehézségeinket.

Szerintem fatális lehet — folytatta az író —, ha megengedjük, hogy bértollnokok fecsegése hasson ránk arról, hogy a tömegek korában élünk, noha ez természetesen igaz bizonyos mértékig. De nem szabad megengednünk, hogy emiatt valaki csak önmaga fontosságára gondoljon, s megfélemedkezzen arról a tényről, hogy mint egyénnek mindig felelősséget kell vállalnia nemcsak saját családjáért, hanem egész környezetéért is.

Az embereket felelősségérzetre kell nevelni már az iskolában. Ennek az a feltétele, hogy még az értelmiségiek is megértsék: a legjelentéktelenebb elárúsítónó is, aki talán egy bútorozott szobában született, s aki sohase olvas el egyetlen könyvet sem, és színházba se jár soha, ez az elárúsítónó is emberi lény, akárcsak mi, s hogy egyéniségét éppúgy becsülni kell, értsék meg, mint a magunkét. S ha a tömegekről beszélünk, tudatában kell lennünk annak, hogy éppúgy a tömeghez tartozunk, mint az az elárúsítólány. Még ha azt akarjuk is, hogy egyéniségként tiszteljenek bennünket, s ha így önmagunkat tiszteljük, akkor is az egyéniséget kell látnunk mindenki másban, tartozzék bár akármelyik társadalmi osztályhoz. Meggyőződésem, hogy ez jó alapelve az egyéni felelősség kialakításának.

AZ IGAZI ÉLET ÉS A TÖRTÉNELEM

Az első világháború kitörésének ötvenedik évfordulója alkalmából a *Figaro Littéraire* felkért néhány francia és külföldi író, írásként meg személyes élményeiket a világegyésről. Tizenötön tettek eleget a felhívásnak, s a párizsi lap egyik nyári számát teljes egészében ezeknek az írá-

soknak szentelte. Jean Guéhenno, az ismert moralista a következőket írta:

A nép emlékezete rosszabb és zavarosabb az egyén emlékezeténél. Nem minden nemzedéknek olyan a beállítottsága, hogy megérezze, történelmet csinál, és hogy lássa az idő múlását. Ne legyünk uzsorások! A mi nemzedékünk különösen romlott volt! Milyen bölcsnek kellett lennünk! Miért nem voltunk figyelmesebbek és éberebbek? De hogy újra megtaláljuk az időt, ahhoz egy Proust emlékezőtehetségére van szükségünk. Mi minden pillanatban éljük az életet, s nem szűnünk meg veszíteni, míg a sötétségben előrehaladunk. Az egyetlen emlékezés, az újra megtalált idő, Proust szerint, „ahhoz az igazsághoz vezetne, amely az az idő volt”. Öregkorom legnagyobb csapásának azt tartom, hogy már eltompult az emlékezetem, s hogy — önmagam ellenére — oly mélyen hálátlan és hitetlen vagyok. Némely embernek az a varázsa, az a remekműve, hogy újra megtalálja az időt és az életet, saját életét, a maga különös, sajtáságos nagyságában, a maga megértett és végre nyugodt életét. De az összes emberek életét nem lehet megtalálni egyetlen egyéni emlékezetben sem. Ennek nincs kilátása arra, hogy bármilyen értelemben remekmű legyen, amelyet meg lehet ismerni, s ki lehet javítani, helyre lehet hozni, következőképp nincs rá kilátása, hogy „odavezessen ahhoz az igazsághoz, amely az volt”; emlékezetek millióiban elszórva csak történelemmé válik, a maga ellenőrizetlen kötelékeivel, szokásaival, gyakorlatával, háborúival, és minden folytatódik. Talán ezért oly nehéz megváltoztatni az emberek életét. Az emberek néha együttesen megteszik azt, amit külön-külön egyikük sem tenne meg szívesen. „Történelmük” leggyakrabban nem azonos igazi életükkel.

Csodálattal adózom mindannak — írja Guéhenno —, amit a hivatalos és nemzeti történészek ránk rónak. Fel-emelő hallani tőlük, milyen olcsó az élet, s rendszerint mennyi a hősi könnyelműség bennük. Hol találunk erőt ahhoz, hogy ezekkel a bő lére eresztett hazugságokkal szembeállítsuk az egyszerű igazságot? Nagyon szeretném, ha itt úgy írhatnék, mint a legszerényebb európai, mint a legszerényebb ember, akinek része volt abban a félelmetes kalandban, aki önmaga ellenére elfogadta azt a „történelmi feladatot”, melyről szívesen lemondana. Nem gondolhatok ezúttal csak az én hazámra, Franciaországra. Minden emberre gondolok, az emberek tévedéseire, bajaira, akármelyik oldalon, akármelyik ponton, akármelyik „ellenség” ellen tartották is az arcvonalat. Érzem, milyen felséges imát tudna mondani, milyen búcsúbeszédet tudna mondani ez a nyomorult ember. Ez lenne az egyetlen megfelelő búcsúztató. De ez az ember sohasem beszél, sohasem tanúskodik. Hallgatása szabad kezét ad a hivatalos történetíróknak.

AZ ÁLMOK NÉLKÜLI ÁLOMÉRT

Egy felújított síron túli dicsőségről és a dicsőség okairól olvastunk a *Time*-ban. A cikkből arról értesülünk, hogy Edgar Rice Burroughs Tarzán-regényei és a Mars-lakókról szóló utópisztikus regényei (melyekből minden második évben felváltva írt egyet-egyét, tízmilliós példányszámukkal az egész amerikai zsebkönyvkiadás tizenharmad részét teszik ki.

Burroughs tönkrement Andoverban, aztán különféle üzletekkel próbálkozott, s mielőtt — 37 éves korában — végleg az írás felé fordult volna, igen sok előítéletet halmozott fel magában. Értelmiségi-ellenes és sznob volt, elftélt minden fajt a fehéren kívül (a vörös Mars-lakók felsőbbrendűbbek a zöld Mars-lakóknál, mert távoli őseik fehérek voltak). Burroughs egyébként bizalmatlan volt a fehér emberek többségével szemben is, a „született arisztokraták” kivételével, akik közé „John Carter virginiai gentleman”, a Mars-történetek hőse is tartozott, na meg Tarzán, aki valójában angol lord. A kontinens teljesen elfajult. „Egy gyönyörű fiatal asszony, akit New Yorkban ismertem meg — mondja Burroughs egyik hőse —, fülleg szerelmes volt egy barátomba, egy igazi, férfias pasasba, de egy züllött, jelentéktelen öreg kéjenchez ment férjhez, mert az egy kedves kis európai tartomány grófja volt, egy olyan tartományé, amely még a MacNelly-féle atlaszban sem kapott külön színt.”

Akit érdekel, találja ki, miért olvassa még ma is tízmillió amerikai ezt a kérkedőt. Frederic Wertham pszichiáter szerint Burroughs megfelel az olvasók „primitív ösztöneinek”, s ez talán úgy is van. De valószínűbb az a magyarázat, hogy könyvei ugyanazt az „álm nélküli üdítő alvást” idézik elő, melyben John Carternek volt része, amikor a Mars légkörében vett lélegzetet.

SZERELMESEK BESZÉLGETÉSE

Akik látták Jean-Luc Goddard *A magunk életét élni* című filmjét, emlékezhetnek arra a kocsmai magányos ivóra, aki az emberi beszédre vágyakozó egyszerű hősnőnek a nyelvről, a megértésről, a szerelem szavairól értekezik. Ezt az idősebb urat Brice Parain párizsi író alakította, aki vállalta, hogy Goddard-nak a kamera előtt rögtönzött jelenetben mutassa be kedvelt témáját. Egyébként ugyanez a téma foglalkoztatja Paraint új regényében, a *Josephben*, melyet a Gallimard adott ki, s melyről a *Nouvelles littéraires*-ben többek között ezeket olvastuk:

Aszketizmusa, a világ iránti megvetése, ábrándozásra való hajlama Josephet arra készteti, hogy érje be fordítói munkájával. (Ez a foglalkozás teljesen és névtelenül a nyelv kelepceinek van szentelve.) Nora, aki három év óta a felesége, festő akart lenni, de lemondott erről a kívánságáról, és csupán kislányuknak szentelte magát. Nora

norvég származású; egyik gondja, hogy minél jobban megtanuljon franciául, s emiatt többször zaklatja kérdéseivel Josephet. (A szimbólum itt is átlátszó.) Joseph egy száloda halljában meglátott egy amerikai nőt, akinek a jelenléte (szépsége, közömbössége) nyugtalanítja. Vajon megkívánta? Maga sem tudja. Mindenesetre az a benyomása, hogy egy ismeretlen nő erőszakának áldozata lett, s ez kérdéssé tette türelmét a nők iránt általában, különösen pedig Nora iránt. Egy családi jelenet után elmegy otthonról, Párizs utcáin bolyong, aztán ismét hazamegy, a jelenet folytatódik, s csak az éjszaka és az álom partjain csillapodik le.

A történet egy nap alatt bonyolódik le, s magába foglalja Norának és Josephnek az egyetértésről, a megértésről folytatott hosszú párbeszédét. Mint minden családi jelenet, ez is csak egy részlete annak a végtelen belső folyamatnak, melybe az összes házaspár belekerül. És mint minden jelenetben, itt is túl sok a mondat, illetve a szó, sok szó semmire sem való, semmit sem könnyít meg, ellenkezőleg. A szerelem tehát szerelmi beszélgetés, ezáltal pedig maga a beszélgetés. Így aztán, amikor Brice Parain úgy tesz, mintha egy történetet mondana el, nemcsak egy rendkívül izgalmas lelki tájat fest meg, amely nem egy szokványos regény tája, hanem egy pillanatra sem fordul el érdeklődési körétől. Ez azért van, mert a szó szoros értelmében ezt tartja a leglényegesebbnek, szinte minden probléma kulcsának, s mi jól érezzük, hogy ha ő a metafizikáról, a szerelemről, az időről, a civilizációkról beszél, mindig csak a nyelvről elmélkedik, pontosabban: melankolikusan megállapítja a nyelv hiányosságait, tökéletlenségét.

DUBROVNIKI LEVÉL PESTRE

Az *Élet és Irodalom* színházi kritikusa, Nagy Péter, az elmúlt hónapokban Dubrovnikban járt, s a nyári játékok színelőadásairól többször beszámolt a lap olvasóinak. Marin Držić Skup című komédiájának bemutatójáról ezeket írja:

Marin Držić Dubrovnik klasszikusa; számos kortársdrámaíró közül a legnagyobb. Kálvin és VIII. Henrik, Michelangelo és Kopernikus, Vasari és Aretino, Jodelle és Rabelais, Sylvester János és Tinódi Sebestyén kortársa... Mikor nálunk Bornemisza Péter Elektra-magyarítása magányos óriásként emelkedik ki a párbeszédembe öltöztetett teológiai viták közül, egyetlen emlékként mutatta, mit adhatott volna a reneszánsz ihletése a magyar drámának kicsit is szerencsésebb körülmények között, Držić folyamatos drámaírói tevékenysége Plautust öltözteti kortársai alakjába, s városa életéből eredeti mesébe eredeti alakokat plántál. Fő műve, legeredetibb komédiája a Dundo Maroje; a Skup, melyet ebben az évben bemutatnak, csak lépcsőfok efelé. Plautus-átdolgozás; jó évszázaddal Molière előtt megteremti az Aululariából a dalmát

és reneszánsz Harpagont, s néhány alakban köré varázsolja a maga s kortársai mindennapi életét. Szorongva s inkább kötelességérzetből mentem el az előadásra: nyelv- s darab-tudatlanul mit érthetek s élvezhetek? S az előadásnak alig lehet nagyobb dicsérete, mint a tény, hogy ez volt talán valamennyi között a legélvezetesebb színházi este: a rendezés s a színészek lehetővé tették, hogy a szöveget nem is értve, végigmulassuk az előadást.

Különös elismeréssel nyilatkozik a pesti kritikus a zsugorít alakító színészről, Hajderhodzicáról, valamint a darab rendezőjéről. Levelét így fejezi be:

Szinte egy szót sem értettem a darabból, s azt hiszem, mégis teljesen megértettem az előadást; mindenesetre megértettem azt, hogy a hűség és szabadság szelleme együttesen hatja át: hűség a klasszikus mű iránt, s szabadság annak modern ízlés szerinti, a ma emberének élvezhető előadásában. S mellékesen megértettem azt is, hogy még mindig mily keveset tudunk déli szomszédainkról, mily kevéssé ismerjük múltjuk eleven értékeit.